

O reședință feudală din secolele XI-XII la Sinnicolau de Beiuș, pe Crișul Negru (jud. Bihor).

RADU POPA și NICOLAE CHIDIOȘAN

În cadrul șantierului arheologic Sinnicolau de Beiuș, com. Șoimi, ale cărui lucrări au început în anul 1971¹, s-au executat sonde în 1972 și în punctul „Dealul bisericii”, devenit de atunci sector al acestui șantier. Sondajele au fost extinse în campaniile 1973 și 1976², după care lucrările s-au întrerupt datorită reorganizării fostei Direcții a Patrimoniului Cultural Național. Cercetările din acest sector au fost reluate în anul 1981, iar încheierea investigării obiectivului este programată pentru anul 1982.

Complexul de monumente medievale de la Sinnicolau de Beiuș se extinde pe un teritoriu cu lungimea de aproape 5 km, pe cele două maluri ale Crișului Negru, în hotarul satelor învecinate Șoimi, Sinnicolau de Beiuș și Suplacu de Tîncă. În acest teritoriu, vestigiile din sectorul „Dealul bisericii” ocupă o poziție centrală (fig. 1). Ele se află la marginea de deasupra Crișului a platoului Boțocana de pe malul drept al riului dominînd, cu circa 30 m altitudine relativă, podul de cale ferată din capătul gării Șoimi. Punctul în care au apărut vestigiile se află la numai 170 m sud-sudest de turnul romanic de pe același platou, turn în jurul căruia s-au desfășurat pînă în prezent principalele lucrări ale șantierului Sinnicolau de Beiuș.

Încă din anul 1972, s-a putut stabili că în sectorul „Dealul bisericii” se află o importantă așezare neolitică³, pe locul căreia a apărut, în secolele XI-XII, o construcție medievală de mari dimensiuni. Peste ruinele acestei construcții s-a instalat în secolele XVII-XVIII o necropolă medievală tîrzie⁴. Acest din urmă obiectiv explică

și denumirea locului, care a continuat să aparțină parohiei satești și după părăsirea cimitirului.

Monumentul medieval descoperit în sectorul „Dealul bisericii” nu a fost încă dezvelit integral, marginea sa vestică rămînînd sub semnul întrebării. Din acest motiv, raportul nostru se va ocupa mai puțin de aspectele planimetrice ale obiectivului, insistînd asupra celor stratigrafice și asupra fazelor de construcție, adică asupra problemelor ce au grad avansat de rezolvare. Oricum, monumentul a avut lungimea — considerabilă pentru secolele XI-XII — de cel puțin 28 m pe axa est-vest și lățimea de peste 12 m, depășind ca mărime, împreună cu elementele care-i erau atașate pe laturile dreptunghiului, suprafața de 400 m². Din acest monument s-au păstrat doar temeliele, pe întregul lor traseu, iar în cîteva locuri s-au păstrat întimplător și mici porțiuni din elevația zidurilor, constînd din maximum cinci-șase rînduri de cărămidă, legată cu mortar de var. Cărămida de foarte bună calitate folosită la ziduri, de dimensiuni obișnuite monumentelor romanice transilvănene (lungime — 28-30 cm; lățime — 14-16 cm; grosime — 4-6 cm), explică și dispariția monumentului, după ruina și abandonarea lui. Zidurile au fost sistematic demolate, cel tîrziu la mijlocul secolului al XIII-lea, în vederea reutilizării materialului, iar ceea ce a rămas pe teren a fost recuperat, tot ca material de construcție, de către săteni, în vremea în care locul a servit drept cimitir.

Temeliile monumentului, al căror traseu face posibilă reconstituirea planimetriei, au lățimea cuprinsă între 0,85 și 1 m, iar tehnica realizării lor, mai puțin obișnuită, face utilă o succintă descriere. Constructorii medievali au săpat pretutindeni șanțuri de fundație cu lățimea amintită și cu adîncimea de pînă la 1 m, șanțuri în care au fost îngropate straturi succesive de bolovani de riu sau de piatră de carieră, intercalate cu lut galben compactat prin batere. Ultimul rînd de pietre mari a fost acoperit și el, la nivelul veohi de călcare, cu un strat de lut iar deasupra acestuia, pe un pat de mortar, s-a început construirea elevației de cărămidă a zidului. Cu alte cuvinte, temelia reprezintă, în realitate, o consolidare — oarecum elastică — a terenului, pe traseul zidurilor. Acestea din urmă nu erau legate în mod rigid de temelia iar grosimea reală a zidurilor, în prezent

¹ Șantierul arheologic Sinnicolau de Beiuș a fost inițiat de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea; la prima campanie de săpături au participat Nicolae Chidioșan, Alexandru Avram, Ivan Ordentlich și Vasile Moțoc. Din 1972, șantierul a fost preluat de Direcția Patrimoniului Cultural Național sub responsabilitatea lui Radu Popa.

² După sondajul efectuat în acest sector în 1972 de Doina Ignat de la Muzeul Țării Crișurilor, au mai lucrat în sectorul „Dealul bisericii” Adrian Andrei Rusu, Cristina Alexandrescu-Opaît, Ecaterina Mihai și Antal Lukács.

³ Materialele neolitice din acest sector vor fi valorificate de către Doina Ignat. În ultima campanie au apărut și unele materiale aparținînd epocii bronzului și începuturilor epocii fierului, care vor fi valorificate în raportul definitiv.

⁴ Pentru observațiile antropologice precum și pentru încheierile cu caracter demografic prilejuite de cercetarea acestei necropole, vezi studiul semnat de Ioana Popovici în prezentul volum.

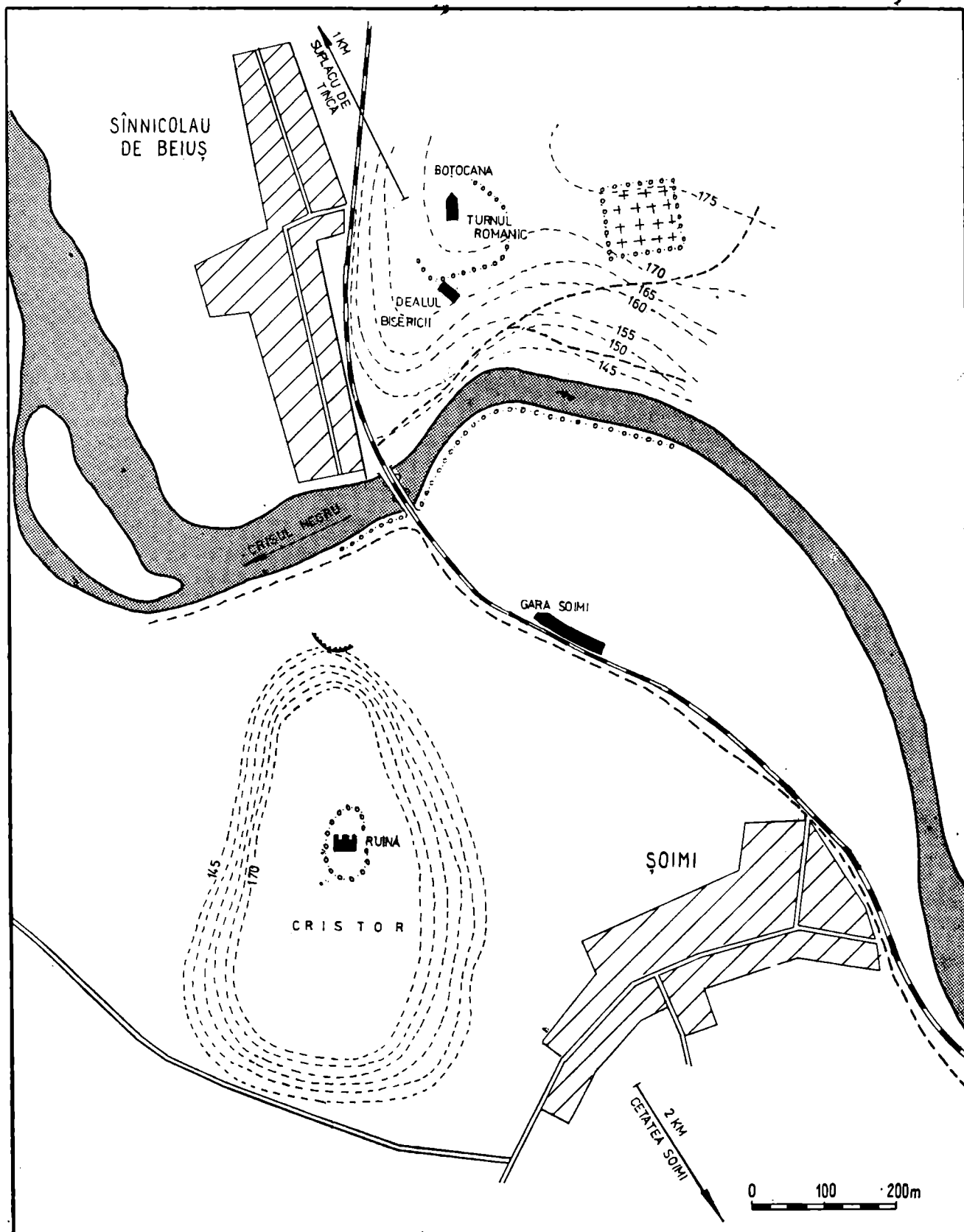

Fig. 1. Complexul de locuire feudală de la Sînnicolau de Beiuș.

Abb. 1. Der Adelssitz von Sînnicolau de Beiuș.

dispărute, nu a fost strict condiționată de grosimea temelilor.

Această tehnică de realizare a temelilor, cunoscută sub numele de „Trockenmauerfundament”, amintește, ca principiu constructiv, tehnica folosită pentru zidurile fortăreței bizantine de la Păcuil lui Soare din secolul al X-lea unde, la fel ca și la Sinnicolau de Beiuș, zidurile nu se continuau sub nivelul de călcare al constructorilor prin temelii zidite, ci au fost amplasate pe un teren consolidat, pe întregul lor traseu, cu ajutorul pilonilor de lemn⁵. Analogii mai apropiate par să existe pentru această tehnică a temelilor la reședința feudală de la Ilidia — jud. Caraș-Severin⁶, sau la biserica Sf. Andrei din Taliándörögd în comitatul Veszprém (R. P. Ungară), datind din secolul al XI-lea⁷. Mai important pentru noi este faptul că temelile monumentelor ecleziastice ridicate succesiv în secolele XI—XIII la Sinnicolau de Beiuș în sectorul „Turnul roman”, atestă o tehnică identică. De fapt, monumentele din cele două sectoare învecinate au fost înălțate și apoi refăcute de către aceleași șantiere de construcție.

În sectorul „Dealul bisericii”, zidurile ale căror temelii au fost surprinse în săpătură nu datează toate din aceeași etapă și nu au funcționat simultan. Inițial, monumentul a avut două ziduri paralele longitudinale, pe direcția est-vest, la distanță de 7,80—8 m unul de altul. Lățimea exterioară a construcției a fost, în această fază inițială, de circa 10 m (fig. 2). Tot fazei inițiale a monumentului par să aparțină și temelile unor ziduri care au existat pe latura lui sudică, desemnind pe teren traseul unor turnuri de plan pătrat cu latura de 3 m în exterior, unul din apropierea colțului de sud-est iar al doilea, foarte probabil, în apropierea colțului de sud-vest al monumentului.

În a doua fază a monumentului, constructorii au renunțat la zidul lui dinspre nord și au ridicat un nou zid nordic, deasupra unor temelii identice, la distanța de 0,40—0,50 m. A rezultat, astfel, o construcție mai lată, care a refolosit vechiul zid sudic precum și zidul vestic inițial, dar a avut spre nord un zid nou. În această fază, lățimea exterioară a monumentului a fost de 11,20—11,50 m. În interiorul monumentului a apărut, în axul lui longitudinal, un șir de stilpi de zidărie,

de plan pătrat cu latura de 1 m, ridicați pe temelii identice celor ale zidurilor perimetrare.

Încă din faza a doua a monumentului sau abia în ultima lui fază de existență, s-a renunțat la construcțiile exterioare de pe latura de sud. Oricum, în această a treia fază a sa, monumentul a funcționat fără stilpii interiori de zidărie sau, eventual, cu stilpi de lemn sprijiniți pe temelile mai vechi din axul clădirii.

Existența celor trei faze de construcție, urmată fiecare de câte o distrugere prin incendiu, este relevată de observații planimetrice și mai ales de observații stratigrafice. Ne referim în continuare la acestea din urmă deoarece, așa cum s-a spus deja, cu prilejul dezvelirii integrale a monumentului ar mai putea să apară surprize asupra planimetriei sale.

Dincolo de deosebirile și de particularitățile pe care le prezintă într-un punct sau altul stratigrafia ruinelor din sectorul „Dealul bisericii”, există o „schemă stratigrafică” cu caracter general, care s-a verificat pe toate profilele realizate și care constă, în principal, din următoarele straturi (fig. 3):

1. Sol lutos castaniu-roșcat, corespunzând locuirii din comuna primitivă.

2. Nivelare cu lut galben, scos din șanțurile de fundație de către constructorii inițiali.

3. Nivelul de folosire al primei faze a monumentului.

4. Nivel de distrugere constind din lentile de moloz cu urme de incendiu.

5. Nivel de construcție și de folosire în faza a doua a monumentului.

6. Nivel de distrugere al fazei a doua.

7. Nivel de construcție și de folosire în faza a treia.

8. Nivel de distrugere cu strat gros de incendiu și moloz.

9. Nivelul secolelor XIII—XVII, constind dintr-un strat gros de moloz.

10. Necropola medievală tirzie.

La stadiul actual al cercetărilor, trebuie relevate două dintre particularitățile care complică în anumite zone această schemă stratigrafică generală. În unele locuri, lutul de nivelare întins de către primii constructori se subdivide în două foi prin intermediul unui strat cu urme de arsură și chiar cu moloz (straturile nr. 3 și 4 în fig. 3). Observația lasă deschisă eventualitatea existenței încă unei faze, mai vechi, de construcție și distrugere, ale cărei elemente de plan ar putea să apară la limita de vest a monumentului cercetat. Pe de altă parte, straturile marcând distrugerea și reconstrucția primelor două faze ale monumentului (notate mai sus cu 4 și 6 — straturile 9 și 13 în fig. 3), se telescopează în unele zone, probabil ca urmare a faptului că șantierul care a realizat faza a doua a monumentului a îndepărtat total, în anumite locuri, urmele distrugerii anterioare. Datorită faptului că departajarea teme-

⁵ P. Diaconu, D. Vilceanu, *Păcuil lui Soare*, I, *Cetatea bizantină*, București, 1972, p. 48 și urm. O deosebire notabilă constă din faptul că la Păcuil lui Soare, după ridicarea zidurilor pe traseul prealabil consolidat, s-a procedat la îngroparea bazei lor în pământul purtat de constructori pentru realizarea la o cotă mai înaltă a unui nou nivel de călcare în interiorul fortăreței.

⁶ Informație oferită (1981) de Ilie Uzum, căruia îi mulțumim și în acest loc.

⁷ Monument cercetat arheologic în anii 1975—1976 de Alán Kralovský de la Muzeul din Veszprém, care ne-a oferit informația. Îi mulțumim și cu acest prilej. Tehnica de construcție cu temelii seci constind din alternarea straturilor de piatră cu straturi de lut este cunoscută și în epocă romană.

liilor din primele două faze ale monumentului este condiționată de acoperirea acestor temelii de către primul sau numai de al doilea strat de incendiu, împărțirea pe faze a temeliilor mai lasă unele semne de întrebare care vor fi rezolvate atunci când vom putea judeca situația planimetrică de ansamblu.

În afara acestor observații stratigrafice, trebuie, deasemenea, notat că în unele locuri, pe latura de nord a monumentului dar și în interiorul lui, au fost surprinse urmele unor construcții de lemn, sub forma șanțurilor în care au fost îngropate grinzi-tălpi masive, ce le susțineau.

*

Inventarul arheologic descoperit în timpul săpăturilor constă doar din ceramică, câteva piese de fier, fragmente de sticlă și de piese de costum sau podoabă, fragmente de pietre profilate și oase de animale⁸. Din păcate, în afara monedelor aparținând inventarului funerar al necropolei târzii, nu a apărut nici o monedă care să servească încadrării cronologice a monumentului. Este cazul să precizăm că în cei circa 300 m² de săpătură realizată până în prezent, nu a apărut nici un mormint care să aparțină construcției din secolele XI—XII.

Peste 90% din inventarul arheologic recoltat în săpătură aparține ultimului nivel de distrugere, deci stratului gros de moloz cu multă cenușe și cărbune, care a încheiat ultima fază de existență a monumentului. Între materialele găsite în acest strat și puținele materiale, foarte fragmentate, găsite în straturile mai vechi, nu există deosebiri notabile sau, mai degrabă, deosebirile firești pentru materiale distanțate în timp la peste un secol, nu se lasă surprinse. În măsura în care vor apare, de aici înainte, complexe mai bogate, aparținând cu certitudine primelor faze ale monumentului, vor fi posibile precizări asupra evoluției tipologice a materialelor, în special a ceramicii, pe durata existenței construcției. La stadiul actual al cercetărilor, sintem obligați să tratăm materialele în mod global, cu observația suplimentară că cele din ilustrație aparțin ultimului strat de distrugere⁹.

Ceramica reprezintă principala categorie a inventarului arheologic. Cu câteva excepții despre care va fi vorba mai jos, fragmentele descoperite provin de la oale-borcan și de la căldări de lut. Aceste două tipuri de vase sînt prezente în proporții aproximativ egale, cu un ușor avantaj numeric pentru căldările de lut (55—60% — 40—45%).

Oalele-borcan sînt destul de unitare ca tehnică de execuție, formă și decor (fig. 4; 6). Modelate din pastă grosieră, la roata înceată, oalele sînt în general scunde, cu diametrul maxim apropiat sau chiar depășind valoarea înălțimii, gura largă, gîtul foarte scund, buza răsfrîntă mult în afară și deobicei tăiată drept. Ca excepție apare și oala-borcan cu umărul profilat unghiular (fig. 4/b), sau buza tratată mai complicat, cu nervură exterioră și șențuire interioară (fig. 6/d). Cîteva oale-borcan sînt prevăzute, pe fund, cu semne de olar în relief, printre acestea și o pentagramă (fig. 6/f).

Repertoriul decorativ este realizat cu ajutorul valului simplu, al canelurilor și al șirurilor de împunsături, mai rar cu ajutorul valului trasat cu pieptenele. Cea mai frecventă schemă constă din două sau trei valuri simple trasate cu o unealtă cu virful gros sub gîtul și pe umărul oalei, continuate apoi pînă aproape de fundul ei prin caneluri trasate cu același instrument. Interiorul buzei acestor oale este decorat cu un val simplu, trasat în meandre largi (fig. 4/a, c, g, f), sau cu un șir de împunsături (fig. 4/e, h; 6/a). Pe umărul oalelor poate să apară, în locul valului, unul sau două registre de împunsături (fig. 4/b; 6/c) situație în care lipsește decorul trasat pe interiorul buzei. Doar ca excepție, apare, pe umărul unor oale-borcan, valul trasat cu pieptenele, în meandre mai strînse (fig. 4/d).

Căldările de lut prezintă o mai mare varietate calitativă, fiind prezente atît piese modelate din pastă de calitate bună și cu pereții mai subțiri, cît și cele lucrate din pastă grosieră, toate modelate la roata înceată (fig. 5) și, deobicei, lipsite de decor. Ca excepție, apare decorul format din fascicule de linii în val, trasate cu pieptenele sub buza căldării (fig. 5/a, b). Variația tipologică, ce poate fi observată pe fragmente sau pe piesele parțial întregite, constă din prezența îngroșării buzei pe exteriorul sau pe interiorul căldării, uneori pe ambele fețe, din forma arcuită sau rotunjită a lățirii interioare a buzei în zona orificiilor pentru suspendarea vasului, din forma rotundă sau dreptunghiulară a acestor orificii, în funcție de instrumentul cu care s-au realizat perforațiile, ca și din profilarea mai marcată sau mai rotunjită a trecerii de la corpul tronconic al căldării la fundul ei bombat. Toate aceste elemente evidențiază necesitatea repertoriei tipologice riguroase a căldărilor de lut, prezente acum în mai toate complexe din secolele XI—XIII, care au fost cercetate arheologic pe întreg teritoriul țării, operație care să permită orinduirea lor

⁸ Materialul paleozoologic a fost prelucrat de Mircea Șt. Udrescu de la Centrul de Antropologie din București; vezi studiul în prezentul volum.

⁹ Cu o singură excepție, precizată în cele ce urmează.

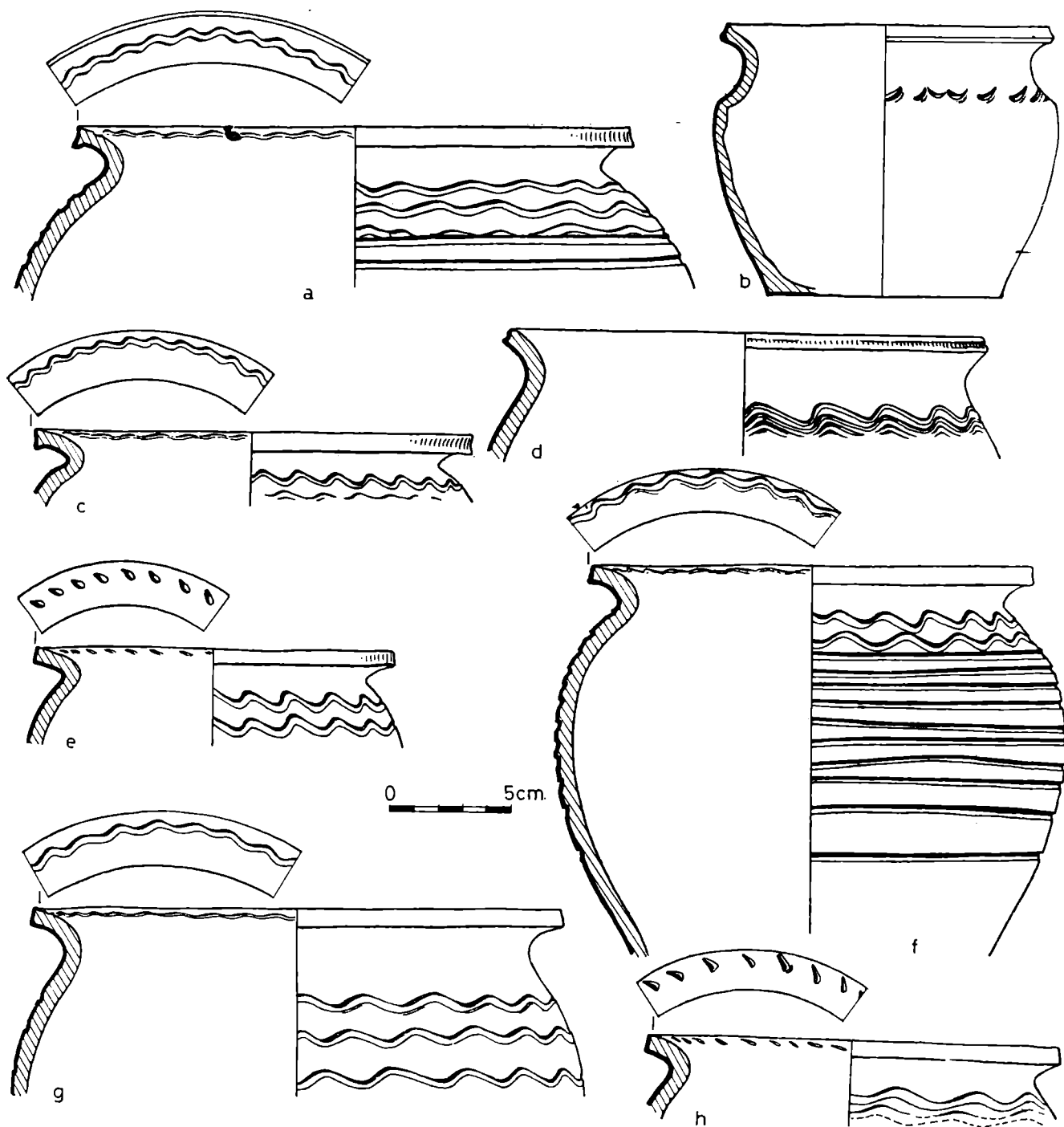

Fig. 4. Sînnicolau de Beiuș — sectorul „Dealul bisericii”. Oale-borcan din ruinele reședinței feudale.

Abb. 4 Töpfe aus den Trümmern der Adelsrezidenz.

într-o schemă evolutivă precum și surprinderea diferențierilor regionale și cronologice¹⁰.

¹⁰ De la studiul lui P. Diaconu, *Cu privire la problema căldărilor de lut în poca feudală timpurie (sec. X—XIII)*, SCIV, 7, 1956, 3—4, p. 421—439 (versiunea în limba rusă a studiului în Dacia, N.S., 8, 1964, p. 249—263), ale cărui opinii privind originea tûrcică (pecenegă) a acestor materiale, își păstrează întregul interes, indiferent de faptul că demonstrația, cu piese lipsite de datare mai strînsă și legate de toponimie, este depășită de stadiul actual și pînă la studiul recent

al lui I. Fodor, *Der Ursprung der in Ungarn gefundenen Tonkessel*, în ActaArchHung, 29, 1977, 3—4, p. 323—249 (cu întreaga bibliografie a problemei), ale cărui opinii despre originea maghiară a acestui tip de vas sînt serios contrazise de descoperirile foarte numeroase datînd din secolul al XI-lea din Dobrogea și din teritoriile românești extracarpătice, progresul cercetării este în mod practic împiedicat de lipsa departajării, din ansamblul descoperirilor, a acelor materiale care reflectă momentul apariției căldării de lut la Dunărea de Jos și în Bazinul carpatic.

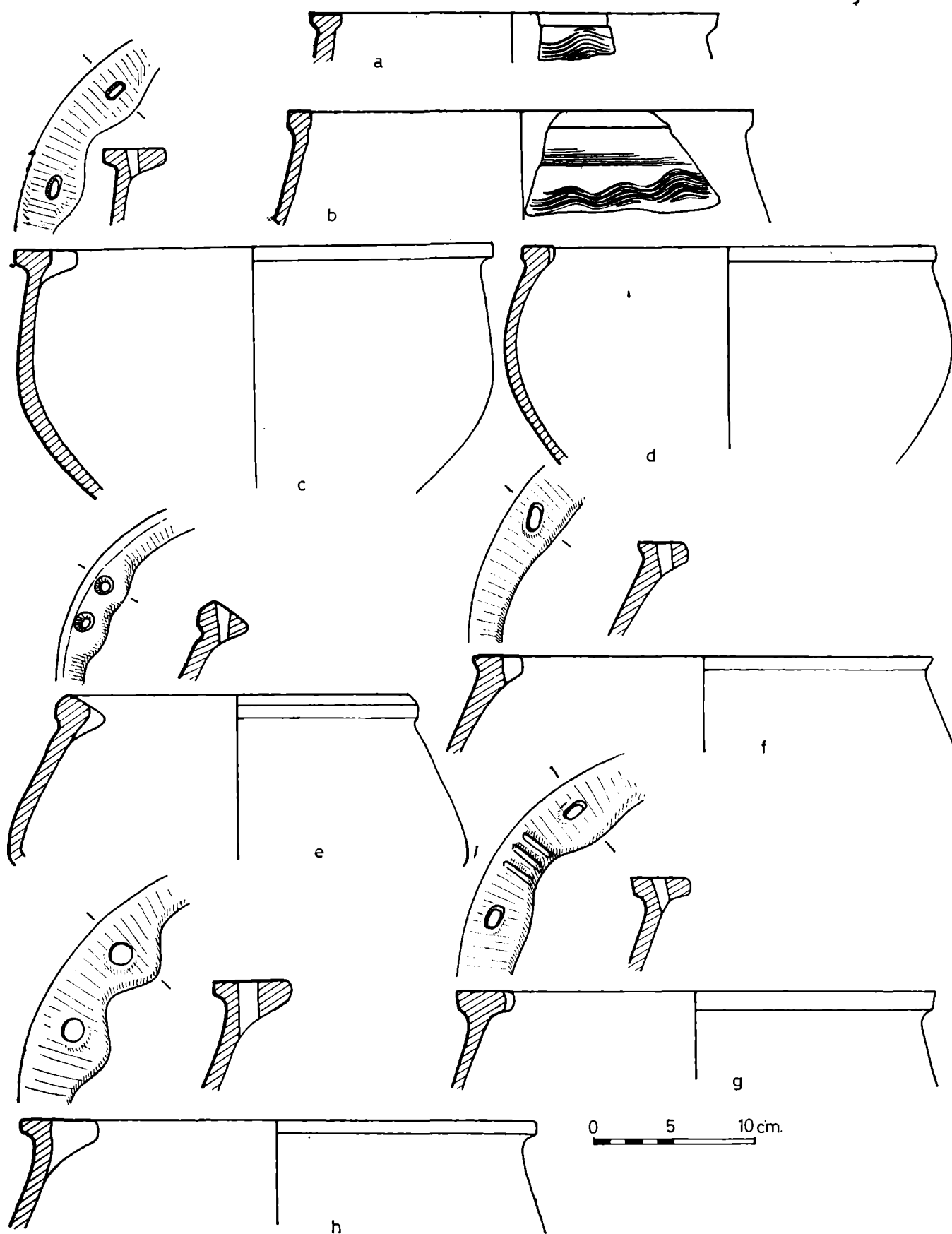

Fig. 5. Sinnicola u de Beiuș — sectorul „Dealul bisericii”. Căldări de lut din ruinele reședinței feudale.

Abb. 5. Tonkessel aus den Trümmern der Adelsrezidenz.

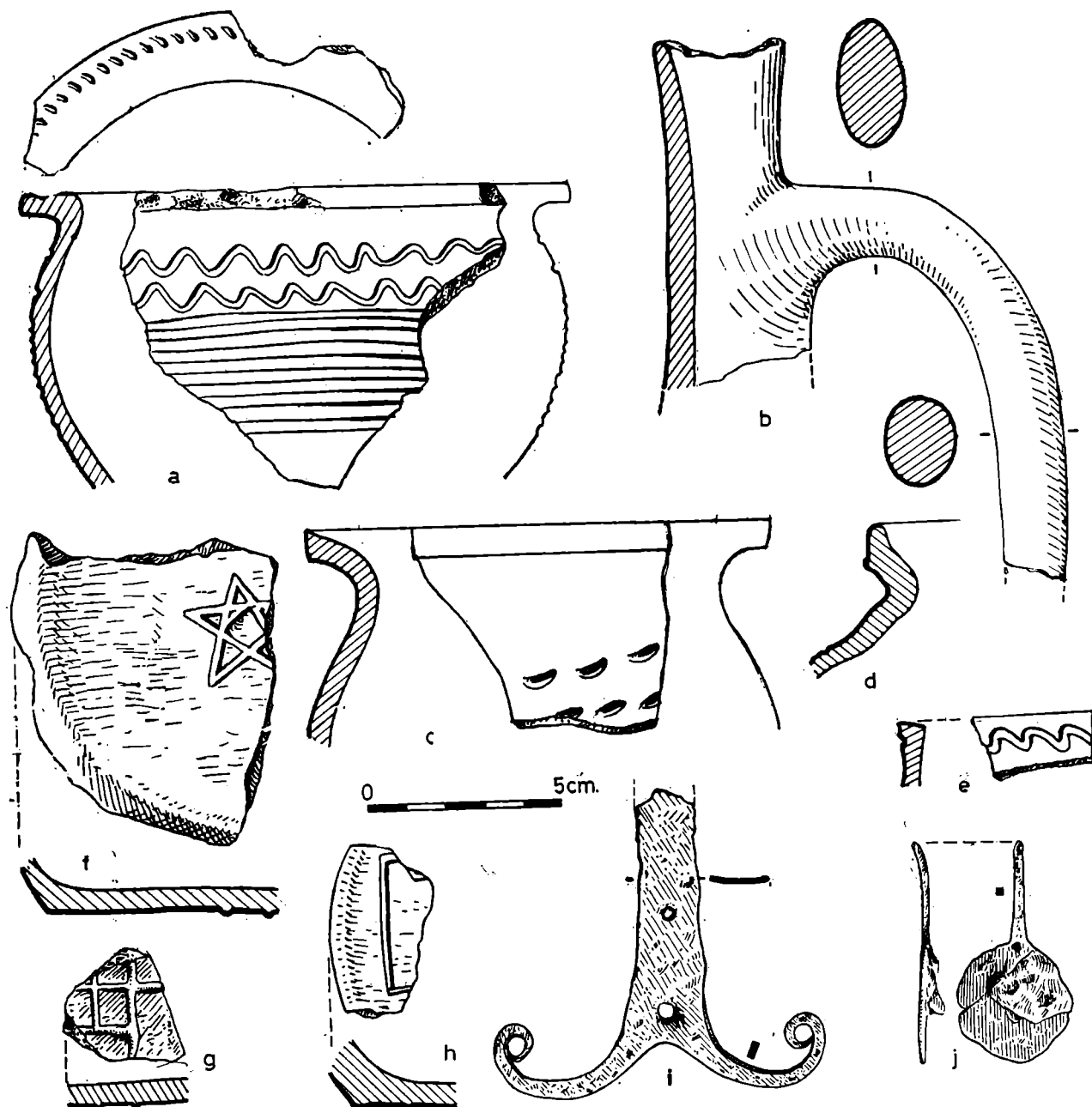

Fig. 6. Sînnicolau de Beiuș — sectorul „Dealul bisericii”. Fragmente ceramice și piese de fier din ruinele reședinței feudale.
Abb. 6. Keramikfragmente und Eisengegenstände aus den Trümmern der Adelsrezidenz.

Cît privește piesele ceramice de excepție, se cuvine menționată apariția unui fragment de ulcior cu gîtul cilindric înalt și cu o singură toartă destul de masivă, modelat dintr-o pastă identică celei a oalelor-borcan și arsă cărămiziu-gălbui, cu miezul cenușiu (fig. 6/b). Vasul pare să reprezinte o replică mai puțin realizată tehnic a ulcioarelor bizantine din secolul al XI-lea și a fost găsit în stratul corespunzător celei mai vechi distrugerii a monumentului. Apariție excepțională este și marginea dreaptă a unui vas de dimensiuni mici, poate în formă de pahar sau de oupă, decorată sub buză cu un val trasat în meandre strînse (fig. 6/e).

Cele mai frecvente descoperiri de metal sînt cuiele și piroanele din fier, provenind de la fixarea părților de lemn ale monumentului, probabil mai ales de la acoperiș, care trebuie să fi fost din șindrilă. Se adaugă, la acestea, cîteva fragmente de la ferecătura unor căldărușe de lemn (fig. 6/i, j), precum și fragmente de metal, cu proveniență incertă sau foarte corodate.

Consemnînd în continuare fragmentele unui mic recipient din sticlă gălbuie, cu pereții foarte subțiri, decorați prin aplicații filiforme de sticlă albastră, piesă neașteptat de prețioasă în contextul celorlalte descoperiri, nu mai rămîn de amintit

decît cele citeva fragmente de piatră ecarisată sau sculptată, descoperite în moloz. Un fragment provine de la o colonetă iar altul de la un capitel cubic. Aceste piese, care au făcut parte din elevația monumentului, oferă indicii asupra înfățișării acestuia. Este sigur că golurile zidăriei de cărămidă au avut, cel puțin în anumite locuri, ancadrame de piatră cioplită și că unele ferestre, poate bipartite, au fost împodobite cu colonete. Cele citeva cărămizi care au una dintre muchiile lungi subțiată prin cioprire, găsite în moloz, provin, foarte probabil, de la arcurile ușilor și ale ferestrelor. Pare mai puțin probabil ca încăperile să fi fost prevăzute cu bolți. Totuși, dacă ținem seama de faptul că cercetarea nu are la dispoziție decît nivelul de călcare al unui parter, destinat mai mult depozitelor și lipsit de instalații de încălzire, gama reconstituirilor posibile pentru etajul în care se aflau încăperile de locuit și care a dispărut prin demolare sistematică, este foarte largă.

*

Inventarul arheologic descoperit în ruinele monumentului medieval din sectorul „Dealul bisericii” nu favorizează încadrări cronologice foarte strînse. Materialele despre care am vorbit și mai ales ceramica, se datează în linii largi în secolul al XII-lea, dar unele dintre ele pot aparține și secolului precedent, după cum altele ar putea data de la începutul secolului al XIII-lea. Stadiul actual de cunoaștere a ceramicii transilvănene din secolele X—XIII și lipsa unor scheme evolutive cu valabilitate regională fac foarte dificilă datarea mai strînsă, pe jumătăți de secol, a celor mai multe dintre descoperirile acestei epoci și în special a ceramicii comune și a uneltelor. La începuturile producției meșteșugărești din mediul orășenesc și odată cu noile aporturi de cultură materială datorate coloniștilor și ordinelor călugărești, în multe zone ale Transilvaniei au putut coexista în această vreme inventare de tradiție mai vechi, create în mediul sătesc, cu cele de factură nouă, aflate în curs de asimilare.

Disponem, în schimb, de datări mai strînse în învecinatul sector „Turnul romanic”, unde monumentul eclesiastic a evoluat de-a lungul a șase etape, constînd din trei faze principale de construcție, fiecare dintre ele cu cite două subfaze¹¹. În acest din urmă sector s-a construit, inițial, o capelă de curte, de dimensiuni mici, la care s-a adăugat ulterior o tribună. În faza a doua, capela a fost înlocuită de o mănăstire, cu clădirile dispuse în jurul unei curți centrale și care a suferit, la rîndul ei, o refacere. În ultima fază, s-a revenit la o biserică de dimensiuni mai mari, înnoită și ea pe parcursul existenței sale. Și la acest monu-

ment (sau „succesiune de monumente”), la fel ca la cel din sectorul „Dealul bisericii”, refacerile și transformările s-au caracterizat prin folosirea unor părți a zidurilor din etapele anterioare. Ori, a treia dintre etape, aceea a refacerii mănăstirii, a putut fi datată prin mai multe monede la mijlocul secolului al XII-lea, date confirmată și de alte descoperiri, în timp ce distrugerea mănăstirii și revenirea la o biserică de curte s-a produs în perioada 1241 — circa 1260/1270. Prin urmare, începuturile monumentului din sectorul „Turnul romanic” coboară, foarte probabil, în a doua jumătate a secolului al XI-lea. Pentru o datare încă mai timpurie lipsesc deocamdată descoperirile de materiale concludente.

Dar cele două monumente învecinate, situate la numai 170 m unul de altul, au trebuit să apară simultan, prin activitatea aceluiași șantier, și să parcurgă, în paralel, mai multe etape de existență, marcate de distrugerii și de refaceri succesive, deoarece aceste monumente s-au condiționat și completat reciproc. Ca urmare, monumentul din sectorul „Dealul bisericii” despre care este vorba în acest raport, pare să-și aibe începuturile în a doua jumătate a secolului al XI-lea și să fi îndeplinit funcția de reședință feudală, ridicată împreună cu capela ei de curte pe platoul Boțocana.

Pe de altă parte, este evident că, după o anumită perioadă, evoluția paralelă a celor două monumente a încetat, renunțîndu-se la refacerea reședinței feudale și procedîndu-se la demolarea sistematică a zidurilor ei. Dacă acest moment poate fi plasat la mijlocul secolului al XIII-lea, cînd și-a încetat existența mănăstirea învecinată, sau încă de la mijlocul secolului al XII-lea, cînd aceeași mănăstire a fost refăcută, la aceasta nu putem deocamdată răspunde. Materialele descoperite în ultimul nivel de distrugere din sectorul „Dealul bisericii” pledează pentru încheierea existenței reședinței din acest loc încă din secolul al XII-lea dar, așa cum am subliniat mai sus, sîntem încă departe de a putea face datări mai strînse cu ajutorul materialului ceramic. Nesiguranța în datare se amplifică prin faptul că nu știm de la cine provin resturile materiale descoperite în nivelul de distrugere: de la cei care au folosit reședința, de la o colectivitate care s-a adăpostit temporar între ruinele ei, sau de la muncitorii care i-au demolat zidurile, pentru recuperarea materialelor de construcție.

*

Între limitele firești unui raport întocmit înainte de încheierea săpăturii din sectorul „Dealul bisericii” și înainte de cunoașterea temeinică a tuturor monumentelor care formează ansamblul de viață medievală din acest segment al văii Crișului Negru, încercăm citeva încheieri istorice cu caracter mai general.

Ca și pentru mai toate cercetările arheologice privind această epocă, vestigiile descoperite la Sinnicolau de Beiuș ne coboară în timp cu ce

¹¹ Întrerupte în anul 1976, cercetările din sectorul „Turnul romanic” urmează să fie valorificate de R. Popa, N. Chidioșan, Al. Avram și Venera Rădulescu, după încheierea investigațiilor de pe latura de nord a monumentului.

puțin două secole, în raport cu informațiile din izvoarele scrise. Despre existența satelor învecinate Sînnicolau de Beiuș, Șoimi și Suplacu de Tinca, aflăm abia la sfîrșitul secolului al XIII-lea, din listele de venituri ale episcopiei din Oradea sau din alte documente¹², dar chiar și aceste știri au fost supuse discuțiilor sub aspectul identității satelor¹³. Posedăm, în schimb, o informație foarte importantă din prima jumătate a secolului al XIV-lea, care oferă cheia interpretării și înțelegerii întregului grup de monumente. Este vorba de dania făcută episcopiei din Oradea înainte de 1333 de către soția lui Ștefan, fiul lui Ștefan din neamul Borșa, privind domeniul Suplacului, împreună cu satele care țineau de el (villa Sceplak cum suo districtu)¹⁴. Această danie marchează stingerea definitivă a puterii unei importante familii bihorene, aceea cunoscută sub numele de Borșa, ale cărei domenii și cetăți au trecut, treptat, în stăpînire regală, la sfîrșitul secolului al XIII-lea și în primele două decenii ale secolului următor¹⁵.

Nici despre familia Borșa nu posedăm știri scrise mai vechi decît începutul secolului al XIII-lea¹⁶, dar rolul ei în Bihor și Transilvania propriu-zisă este evidențiat de cariera unui Roland Borșa, voievod al Transilvaniei în cîteva rînduri între 1282 și 1293¹⁷, sau a unui Iacob Borșa zis Pleșuvul, comite palatin al regatului¹⁸. La începutul secolului al XIV-lea, cînd dominau întregul Bihor, avînd numeroase moșii și cetăți, printre care cele de la Cheresig, Adrian și Piatra Șoimului, membri familiei Borșa au fost principalii adversari din aceste regiuni ai noii dinastii angevine, iar rezistența lor s-a prelungit pînă tîrziu, în anul 1316¹⁹. De la această dată, familia dispăre de pe scena istoriei politice.

¹² Un Sînnicolau („... de Sancto Nicolao“) atestat la 1291–1294 (*DIR, C, Transilvania, veac XIII*, vol. II, p. 345, identificat în mod greșit cu Sînnicolau de Munte); un sat cu numele Șoimi („villa Solumus“) pomenit la 1213 în Registrul de la Oradea (*Ibidem*, vol. I, p. 47, identificat foarte discutabil cu Șoimuș-Petreasa, situat la nord de Beiuș) și apoi din nou la 1294 ca loc al unei „prisăci“ (infra indagines Solumus – *Ibidem*, vol. II, p. 405 și 513, cu aceeași identificare), fapt ce pledează pentru localizarea acestui „Solumus“ lîngă Sînnicolau de Beiuș, deoarece aici se află hotarul Țării Beiușului; un sat cu numele Suplac („Zeplak“) atestat la 1291–1294 (*Ibidem*, vol. II, p. 343, identificare corectă).

¹³ Vezi C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1968, sub cele trei sate, cu greșeli pentru Sînnicolau de Beiuș și Șoimi. La Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarországi történeti földrajza*, I, Budapesta, 1966, p. 661 și 670–671, identificări corecte pentru Suplacu de Tinca și Sînnicolau de Beiuș, discutabilă pentru Solymos-Șoimi.

¹⁴ *Ibidem*, p. 670.

¹⁵ Wertner Mór, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, I, Timișoara, 1891, p. 123 și urm.; Györffy, *op. cit.*, p. 579.

¹⁶ *DIR, C, Transilvania, veac XI–XIII*, vol. I, p. 65 și 147.

¹⁷ Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971, p. 186 și urm.

¹⁸ Györffy, *op. cit.*, p. 579; *DIR, C, Transilvania, veac XIV*, vol. I, p. 320.

¹⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 165.

În lumina acestor date, sîntem îndreptățiți să considerăm că la Sînnicolau de Beiuș ne aflăm în fața unui sau poate a celui mai vechi și mai important centru de stăpînire feudală al familiei Borșa²⁰. La Suplacu de Tinca, la distanță de numai 1 km de platoul Boțocana, trebuie să se afle ruinele reședinței feudale care a preluat funcțiile celei pe care am cercetat-o arheologic în sectorul „Dealul bisericii“, după ruina și abandonarea acesteia din urmă. În centrul satului Suplacu de Tinca se păstrează, de altfel, ruinele unei biserici, iar săpăturile recente, prilejuite de construirea școlii și a oăminului cultural, au evidențiat existența unor temelii de construcții vechi²¹.

La stadiul actual al cercetărilor, epoca la care a fost ridicat complexul feudal de la Sînnicolau de Beiuș ne apare ca fiind contemporan anilor de domnie ai regilor Geza I (1074–1077) și Ladislau I numit și „cel Sfînt“ (1077–1095), care a fost duce al Bihorului înainte de a deveni rege al Ungariei²². Ea corespunde și vremii în care s-a întemeiat episcopia de la Oradea²³ și în care zona de șes a Bihorului a primit forme mai stabile de organizare politico-administrativă, în cadrul regatului arpadian.

În acest context istoric, rămîne ca, prin continuarea și extinderea săpăturilor, să putem lămurii o serie de probleme care mai rămîn sub semnul întrebării. În primul rînd, dacă în această zonă de la limita răsăriteană a Cîmpiei Tisei, sub munte și la porțile Țării Beiușului, abia în această vreme și-a făcut apariția, venind din altă parte, familia care va stăpîni regiunea timp de mai bine de două secole, sau dacă originea îndepărtată a familiei Borșa este de căutat în compartimente istorice pînă acum neinvestigate.

EIN ADELSITZ AUS DEN 11–12. JAHRHUNDERTEN BEI SÎNNICOLAU DE BEIUȘ AM CRIȘUL NEGRU (JUD. BIHOR)

ZUSAMMENFASSUNG

Der Bericht enthält die Ergebnisse der Grabungen die 1981 im Bereiche der in Sînnicolau de Beiuș befindlichen romanischen Denkmäler durchgeführt wurden. Diese Denkmäler befinden sich auf den Gemarkungen dreier benachbarten Dörfer und bestehen aus einem Adelsitz, einer Hofkapelle, einem Kloster und einer kleinen Festung. Der Adelsitz ist heutzutage um 70% untersucht worden, da es sich um einem rechteckigem auf Trockenmauerfundament erbauten Ziegel-

²⁰ Opinii mai vechi plasează începuturile teritoriale ale familiei Borșa mai spre vest, pe lîngă Batăr (S. Jako, *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapesta, 1940, p. 114).

²¹ Informații de la prof. Ioan Borza și prof. Vasile Moțoc

²² Györffy, *op. cit.*, p. 603.

²³ *Ibidem*, p. 681–682.

bau mit den Maassen von ungefähr 30/12 m handelt. Er wurde nach der Mitte des 11. Jahrhunderts erbaut und danach zweimal wiedergebaut und auch vergrössert im Laufe des 12. Jahrhunderts. Spätestens vor der Mitte des 13. Jahrhunderts wurde er das letzte Mal im Brande gestückt und nachher vollständig abgetragen. Die ungefähr um 170 m nördlich befindliche Hofkapelle zeigt die gleichen Bauphasen, von der Mitte des 12. bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts wurde sie in ein Kloster verwandelt.

Die aufgefundenen archäologischen Materialien gehören um 90% dem letzten Zerstörungs- und Abtragungsniveau des Baues. Fragmente vom gehauenen Stein (kleine Säulen,

Kapitele, Umramungen) beweisen das hohe Niveau der Bauhütte. Die aus Stein- und Lehmschichten bestehenden trockene Fundamente gehören einer einzigartigen und noch nicht genügend bekannten Bautechnik. Der Bau gehört anscheinend zu den romanischen *Kemenaten*, d.h. zu den Breitwohntürme grosser Dimensionen. Der Adelsitz hat der Familie Borșa, die in dieser Gegend eine grosse Domäne besessen hatte, angehört, bevor ihr Mittelpunkt nach der Mitte des 13. Jahrhunderts im benachbarten Dorf Suplacu de Tinca versetzt wurde. Diese Familie ist Anfang des 14. Jahrhunderts aus dem politischen Leben des Bihors verschwunden, als ihre hiesige Domäne unter der Herrschaft des Bistums von Oradea verfallen ist.